

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
КІСІЛЬ Зоряни Романівни
на дисертацію Буданової Маріанни Олександрівни
на тему «Психологічні особливості особистісних трансформацій
працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Відгук підготовлений на підставі вивчення тексту дисертації та опублікованих за темою дисертації праць.

Ступінь актуальності обраної теми.

Правоохоронна діяльність Національної поліції України є однією з найскладніших і найнебезпечніших сфер професійної діяльності. Головне завдання поліції — це захист фундаментальних прав і свобод громадян, боротьба зі злочинністю та підтримання публічної безпеки. Ця місія вимагає від правоохоронців постійної готовності до екстремальних ситуацій і високого ризику.

Робота поліцейських пов'язана з постійною небезпекою. Вони щодня протистоять злочинним проявам, що вимагає швидкої реакції та рішучих дій. Високий рівень конфліктогенності, непередбачувані ситуації та ризик фізичної та психологічної травматизації є невід'ємними складовими їхньої роботи. Саме тому професійна діяльність поліцейських потребує високого рівня психологічної підготовки, здатності до швидкого ухвалення рішень в екстремальних умовах та ефективного управління стресом.

Сьогочасним службовим учинам поліцейських є приманним власне професійний стрес, адже їм є властивим значний рівень комплікаційності, відповідальності, ритм здійснення професійних функцій, потреба у здійсненні неухильного контролю й самоконтролю за особистісними діями, доконечність у прийнятті зважених й адекватних рішень у контексті браку необхідної інформації та часу. Професійні учини поліцейських повсякчас супроводяться вкрай високим рівнем як психологічного так й емоційного напруження, ризикованістю та небезпечністю обставин, професіональним стресом, психологічними потрясіннями. Стресовий штиб службових учинів поліцейських та їх негативні складові призводять до утворення негативного феномену «емоційного вигоряння»; утрату власне позитивного кшталту службової мотивації; формування негативних тривожних рефлексів; з'яву розладів власне у фізичному так і психічному здоров'ї.

Сьогодні Україна переживає чи не найскладніший період в своїй історії, коли існуванню держави загрожує військова агресія з боку північного сусіда.

Органи Національної поліції України працюють в неймовірно складних умовах, вони не тільки протистоять злочинності всередині держави, а й воюють на фронті. Виконання професійних обов'язків в умовах повномасштабного вторгнення обумовлюється значним психологічним навантаженням та означається суттєвими витратами особистісних ресурсів правоохоронців. Зростання тривалості та сили дії несприятливих чинників воєнного стану, потенційно, можуть викликати низку змін у змістовних та динамічних елементах структури особистості поліцейського. Це може проявлятися в емоційному вигоранні, цинізмі, агресії, апатії, а також у розвитку посттравматичних стресових розладів. Таким чином, постійний вплив стресу і травмуючих подій ставить під загрозу психологічне благополуччя та професійну ефективність правоохоронців, призводить до негативних особистісних трансформацій, що, зокрема, вимагає приділенню особливої уваги до їх ментального здоров'я. Що власне і стало предметом дослідження Буданової Маріанни Олександрівни.

Закономірним є **зв'язок дисертації із науковими програмами, планами, темами.** Робота відповідає тематичним науковим напрямам і науково-технічним (експериментальним) розробкам у системі МВС України на 2025–2029 роки, затвердженим наказом МВС України від 21.05.2024 № 326, а також основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ. Дослідження реалізовано також у межах плану наукових досліджень кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ України.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 22.02.2022 р. (протокол № 13 від 24.10.2023 року).

З цих міркувань є підстави для твердження, що дисертаційне дослідження Буданової Маріанни Олександрівни на тему: «Психологічні особливості особистісних трансформацій працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану», має комплексний характер, важливе теоретичне та прикладне значення, для формування психологічних засад особистісно-професійної здійсненності поліцейських і, а отже, й безперечно високий рівень актуальності. Дисертаційне дослідження Буданової М.О. є затребуваним як із позицій наукового забезпечення так і практичного функціонування органів правоохорони.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, розкривають мету і завдання дослідження. Послідовність вирішення поставлених завдань, формулювання висновків, вироблення пропозицій і

рекомендацій в роботі є логічно структурованими. Робота відзначається глибокою науковою обґрунтованістю, що базується на комплексному підході до поставлених завдань.

Дисертація містить положення, висновки та рекомендації, які є переконливими і ґрунтуються на ретельно підібраній методології. Авторка обрала методи дослідження, які повністю відповідають специфіці поставленої мети, об'єкта та предмета роботи. Використання широкого спектра методів пізнання демонструє глибокі теоретичні знання здобувачки та її високу методологічну культуру. Це забезпечує наукову коректність висновків, які становлять новизну дослідження, а також підтверджує обґрунтованість запропонованих рекомендацій.

Наукові положення та висновки, сформульовані Будановою М.О., є не лишень обґрунтованими, а й переконливими. Це стало можливим завдяки використанню широкого кола наукових джерел та аналізу значного обсягу емпіричного матеріалу. Такий підхід свідчить про глибоке занурення авторки в проблему дослідження, що надає її роботі вагомості та практичної значущості.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (332 найменувань на 34 сторінках) чотирьох додатків на 30 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 282 сторінки, з них основного тексту – 204 сторінки.

Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені авторкою. Дисертаційному дослідженню Буданової М. О. притаманний належний рівень наукової новизни і кожен із трьох розділів дисертації містить саме такі положення.

Очевидно, немає сенсу зосереджуватися на структурі дисертації Буданової М. О., яка, на наш погляд, є логічною, відповідає меті і завданням дисертаційного дослідження, що забезпечує його цілісність. Водночас хочеться зупинитися на найбільш важливих тезах праці.

Зокрема, авторка дослідження логічно починає з аналізу психологічних трансформацій особистості поліцейського, що є суб'єктом правоохоронної діяльності. На основі теоретико-методологічного аналізу вона дійшла висновку, що поняття «трансформація» має інтегративний та міждисциплінарний характер, що дозволяє застосовувати його до сфери психології особистісних змін.

Буданова М. О. виокремила ключові чинники, що впливають на особистість поліцейського в умовах воєнного стану. Замість рівноправного впливу внутрішніх (ендогенних) і зовнішніх (екзогенних) чинників, вона акцентує на вирішальній ролі зовнішніх детермінант. Ці детермінанти поділяються на кілька кластерів:

- *Соціальні чинники*: війна, суспільні упередження щодо роботи поліції, негативний інформаційний фон, побутові та фінансові труднощі;
- *Соціально-психологічні чинники*: міжособистісні конфлікти на роботі та в побуті, труднощі професійної взаємодії, неготовність громадян до правомірної реакції на дії поліцейських, а також проблеми в сімейних стосунках;
- *Індивідуально-психологічні чинники*: перенесені хвороби, хронічні захворювання, особливості характеру (акцентуації), психічна ригідність, низький рівень самоконтролю, висока тривожність і низька резильєнтність.

Крім того, авторка виділяє окремий кластер варіативних чинників, які спричиняють ситуативні реакції дезадаптації. Це можуть бути такі травматичні події, як полон, загибель колег або ракетні удари.

Для ефективного психологічного супроводу поліцейських під час війни авторка виділяє кілька ключових напрямків:

- *Раннє втручання та профілактика*: Це включає постійний моніторинг стану поліцейських, проведення тренінгів із саморегуляції, навчання розпізнаванню ознак особистісних змін, а також опрацювання практичних ситуацій (кейсів).
- *Дебрифінг та програми підтримки*: Важливим елементом є проведення дебрифінгу (обговорення стресових подій) та залучення програм психологічної підтримки, спрямованих на подолання наслідків травматичних ситуацій.
- *Індивідуальне консультування*: Поліцейські повинні мати доступ до конфіденційних та добровільних консультацій, які відповідатимуть їхнім індивідуальним потребам у сфері психічного здоров'я.
- *Удосконалення нормативної бази та співпраця*: Для посилення психологічного супроводу необхідно вдосконалити відповідне законодавство та налагодити співпрацю з громадськими, волонтерськими та міжнародними організаціями.

Дисертаційне дослідження Буданової М. О. є надзвичайно цінним, оскільки воно стало результатом багаторічної та кропіткої роботи, яка включала консолідацію, аналіз та модернізацію значного обсягу аналітичних та статистичних даних. Це дозволило авторці виявити ключові чинники, що впливають на зміни особистості поліцейських в умовах воєнного стану.

Авторка виокремила конструкти особистості, що припускають розгляд особистісних трансформацій поліцейських в період воєнного стану, а саме системи: дезадаптивних особливостей, інтелектуальних та емоційно-вольових особливостей, мотиваційних та комунікативних особливостей.

В процесі дослідження дисертанткою опрацьовано широке коло літературних джерел комплексного та монографічного характеру, дана праця має комплексний, системний характер і відзначається відповідним рівнем наукових узагальнень. У процесі виконання роботи використано 332 найменувань (з них – 121 іноземною мовою).

Вибір методів дослідження забезпечив досягнення мети і реалізацію поставлених завдань. Організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою та на достатньому фаховому рівні. Кількісний і якісний аналіз отриманих даних здійснено кваліфіковано, коректно.

Достовірність отриманих у дослідженні результатів підтверджується в тому числі ґрунтовною емпіричною базою, що включає результати анкетування 122 поліцейських, віком 27 – 42 років (здобувачі курсів підвищення кваліфікації на базі НАВС), з яких 68 осіб – чоловіки та 54 особи – жінки.

З огляду на це, можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій визначаються вірно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, об'ємним та всебічним використанням наукового та емпіричного матеріалу.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Аналіз дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що отримані результати дослідження мають теоретичну та практичну значущість. Основні досягнення автора конкретизуються в наступних елементах наукової новизни, а саме:

вперше:

- визначено детермінанти змін особистості поліцейських у період воєнного стану, що включають кластер соціальних чинників; кластер соціально-психологічних чинників; кластер індивідуально-психологічних чинників. Окремим кластером виступають варіабельні чинники, що викликають ситуативно-обумовлені реакції дезадаптації поліцейських;

- виокремлено конструкти особистості, що припускають розгляд особистісних трансформацій поліцейських в період воєнного стану, а саме системи: дезадаптивних особливостей, інтелектуальних та емоційно-вольових особливостей, мотиваційних та комунікативних особливостей;

- доведено наявність змін у системі дезадаптивних особливостей особистості поліцейських в період воєнного стану: виокремлені позитивні тенденції трансформації динамічних і статичних (станів і властивостей) та певні негативні тенденції до трансформації відносно стійких особистісних особливостей поліцейських;

- констатується тенденція несприятливого впливу чинників воєнного стану на інтелектуальну (зниження рівня функціонування) та емоційно-вольову (поява «особистісної втоми» у разі реагування на непрогнозовані, варіабельні й розмиті виклики воєнного стану) сфери особистості поліцейських;

- доведено наявність тенденції до трансформацій у мотиваційній (високий рівень мотивації досягнення успіху та уникнення невдач) та комунікативних (зміна моделі професійного спілкування) сферах особистості поліцейських в період повномасштабного вторгнення;

- сформульовано та систематизовано напрями та методи психологічного супроводу поліцейських в період воєнного стану;

поглиблено та уточнено наукові уявлення про:

- сутність понять «особистісні трансформації поліцейського», «структура особистості поліцейського», «детермінанти особистісних трансформацій»;

- психологічний зміст конструктів особистості поліцейського (адаптаційний потенціал, резильєнтність, життєстійкість);

- нормативно-правові засади психологічного супроводу поліцейських в період воєнного стану;

набули подальшого розвитку: науково-психологічні підходи щодо розгляду особистості поліцейського в умовах воєнного стану;

удосконалено: комплексний та системний характер психологічного супроводу поліцейських, що реалізують професійну діяльність в особливих умовах.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу, позаяк Буданова М.О. вдало застосувала різноманітні методи наукового пізнання, ґрунтовно дослідила думку інших вчених, аргументовано обстоювала власну позицію, на підставі чого сформулировала теоретичні висновки та практичні рекомендації, що мають достатній ступінь наукової новизни. Переважна більшість висновків та пропозицій дисертантки заслуговують на схвалення та підтримку.

В цілому дисертаційне дослідження Буданової М. О. відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю пропонованих висновків, що підтверджено належними інформаційними даними.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності: під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних

наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17.07.2025 № 136-оп/нд);

практичній діяльності: у системі психологічного супроводження професійної діяльності поліцейських.

освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Професійно-психологічна підготовка поліцейських», «Стресостійкість», «Психологічне супроводження в діяльності поліцейських», «Психологія управління в поліцейській діяльності», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17.07.2025 № 136-оп/нд7 ;

Повнота викладу основних результатів дисертації. Повнота викладу наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційному дослідженні, підтверджується апробацією матеріалу в публікаціях у фахових вітчизняних та іноземних виданнях, їх оприлюдненням на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дисертаційного дослідження відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з психологічних наук, а також п'яти тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій та круглих столів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертацію оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Роботу виконано у науковому стилі, її зміст викладено з дотриманням чіткої логічної послідовності.

Автором коректно застосовані різні загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Надійність і вірогідність отриманих наукових результатів підтверджуються теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних принципів дисертаційної роботи, єдністю й логічністю всіх етапів дослідження, його організаційною цілісністю й чіткістю концептуальних засад. Таким чином забезпечується високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дослідженні, їх достовірність.

Дисертація виконана державною мовою. Стиль дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а також відзначається логічністю, послідовністю, системністю, обґрунтованістю. Структура дисертації цілком узгоджується з її назвою, метою і завданням дослідження. Додатки та список використаних джерел оформлені згідно зі встановленими вимогами та містять необхідну довідкову інформацію.

Текст анотації відповідає основному змісту дисертації.

Дотримання академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота, яка самостійно виконана Будановою М. О., являє собою оригінальну

працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну добросовісність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувачки офіційним опонентом не виявлено. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Разом з цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, недоліки, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів роботи, зокрема:

1. *По-перше*, автором дослідження зазначається, що особистісна трансформація – процес та результат змін в особистісній сфері людини внаслідок внутрішнього або зовнішнього впливу. В свою чергу, ініціювання – це особливий внутрішній процес започаткування особистісних дій з породження нових явищ та феноменів у структурі особистості або життєдіяльності людини, себто «перший момент» дії або явища, вихідний пункт, початкова точка. Було б цікаво почути авторську позицію дисертантки щодо ключового моменту чи події, яка є початковою точкою для психологічних змін у поліцейського Національної поліції України

2. *По-друге*, в кластері соціально-психологічних чинників особистісних трансформацій поліцейських автором позначається такий чинник як – специфіка сімейно-подружніх стосунків. Водночас, в попередньому викладі зміст зазначеного чинника не набув достатньої представленості. Ми поділяємо думку дисертантки щодо значного впливу зазначеного чинника, проте, для повноти розкриття теми, було б доцільно під час захисту дисертації почути, на які конкретні наукові розвідки чи емпіричні дослідження спиралася авторка, виокремлюючи його.

3. *По-третє*, останні дослідження в галузі юридичної психології свідчать про те, що наскрізною темою в розгляді особистісних трансформацій особистості сучасного правоохоронця виступає проблеми його адаптивності та резильєнтності. В межах теоретичного аналізу авторка звертається до їх аналізу та характеристики. Водночас, в обраній здобувачкою батареї психодіагностичних методик відсутні методики виміру зазначених особливостей. Виходячи з наведеного, виникає обґрунтоване питання – чому здобувачка не включила в емпіричне дослідження розгляд зазначених особливостей особистості правоохоронця.

4. *По-четверте*, до заявленої у роботі системи принципів, методів і прийомів наукового пізнання, що становлять методологічну основу

дисертаційного дослідження, доцільно було б долучити основні принципи психолого-правового пізнання: принцип детермінізму, генетичний принцип, особистісно-гуманістичний принцип та принцип гармонізації професійної діяльності.

Наведенні зауваження та міркування жодною мірою не впливають на високу оцінку дисертації Буданової М.О., не знижують її наукову та практичну цінність. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на активізацію подальших наукових досліджень визначеної проблематики.

ВИСНОВОК:

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, за оформленням відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами і доповненнями) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями), а її авторка – Буданова Маріанна Олександрівна за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної та соціальної психології
навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ**

Зоряна КІСІЛЬ

